

**КОНСПЕКТИ ЛЕКЦІЙ НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ
«ОСНОВИ МУЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ»**

**Для студентів спеціальності «Початкова освіта»
(2 курс, заочна форма навчання)**

Розробила кандидат педагогічних наук, доцент кафедри мистецьких дисциплін початкової освіти ВНДЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» Барило С.Б.

ЛЕКЦІЯ № 1. Музичне виховання як засіб всебічного і гармонійного розвитку особистості

План

1. Виховне значення музики як виду мистецтва.
2. Принципи і методи музичного виховання.
3. Основні завдання методики музичного виховання.

Література

1. Ростовський О. Я. Методика викладання музики в початковій школі / О. Я. Ростовський. – Тернопіль: Навчальна книга, 2001. – С.5-22.
2. Печерська Е.П. Уроки музики в початковій школі / Е. П. Печерська. – К.: Либідь, 2001. – С.140-142.

Питання для самоаналізу

1. Які актуальні проблеми музично-естетичного виховання молодших школярів на сучасному етапі?
2. Яке виховне значення музики як виду мистецтва;
3. Яке музичне виховання в системі народної освіти у нашій країні.

Завдання для самостійного опрацювання

1. Музичне виховання в системі народної освіти в нашій країні.
2. З історії розвитку теорії та методики музичного виховання.
3. Спрямованість музичного виховання на формування морально-естетичних якостей молодшого школяра.
4. Міжпредметні зв'язки уроку музики з іншими уроками в початковій школі.

Музика є одним із наймогутніших засобів виховання, який надає естетичного забарвлення духовному життю людини. Музичне мистецтво входить в систему педагогічних наук і займає в ній своє, відносно самостійне місце. Вона вивчає закономірності музичного виховання з метою вдосконалення її змісту, принципів і методів. Музика, на думку вчених, – один

з найважливіших засобів виховання підрастаючого покоління і, як усі інші види мистецтва, відтворює різноманітні явища дійсності, збагачує школярів новими думками, почуттями, емоціями, розширює їх кругозір.

Предметом ММВ є музичне виховання – процес цілеспрямованого пізнання музики, а також розвиток музично-творчих здібностей дітей, збагачення їх культури, смаків, почуттів, формування естетичного ставлення до навколишнього світу через світ музики тощо.

Ця ж думка є суттю педагогічної концепції визначного музиканта-педагога ХХ століття Д.Кабалевського, який підкреслював, що головним завданням масового музичного виховання у загальноосвітній школі є не стільки навчання музиці, скільки вплив через музику на духовний світ учнів, передусім на їх моральність.

У процесі навчання ставлення школярів до музичного мистецтва повинне набувати якомога більшої естетичної орієнтації. Дуже важливо, щоб кожний твір, який звучатиме на уроці, став для дітей важливим, залишив слід у їхніх серцях. Безперечно, що слід також озброїти дітей певною сумою знань, умінь і навичок з музичного мистецтва. Але слід пам'ятати, що головною метою музичного виховання у початковій школі є розвиток особистості учня, його ставлення до музичного мистецтва, орієнтація у кращих його зразках, виховання художнього й музичного смаку. Необхідно навчити учнів розуміти музику, бути спроможним насолоджуватися нею, емоційно й інтелектуально реагувати на неї.

Важливу роль у цьому процесі відіграє кожен вчитель, зокрема, вчитель музики, який повинен виховувати, навчати, розвивати своїх вихованців. Треба пам'ятати, що розкриття школярам специфіки музичного мистецтва не може бути обмежене окремими тематичними уроками, однак має стати результатом продуманої організації системи музичного виховання. Головним її принципом має бути орієнтація на унікальні можливості впливу музичного мистецтва на

людську душу. Основні принципи музичного виховання слід реалізовувати від уроку до уроку. Кожен урок, кожен захід з музики має не тільки інформувати, а й хвилювати, впливати на почуття, емоції, духовний світ учнів.

ММВ тісно пов'язана з іншими науками, зокрема з естетикою, яка представляє її методологічну основу. Цей зв'язок проявляється перш за все, у визначенні мети, завдань і змісту музичного виховання. ММВ тісно пов'язана з психологією, наприклад, вивчення розвитку музичного сприйняття, музично-творчих здібностей неможливе без знання закономірностей психіки дитини, її розвитку, без розуміння того, що являють музичні здібності та людська діяльність. ММВ як педагогічна наука підпорядковується закономірностям загальної педагогіки, і подібно до будь-якої методики, спирається на дидактичні принципи і методи. Також ММВ тісно пов'язана з цілим рядом музикознавчих дисциплін: історією музичного мистецтва, елементарною теорією музики і сольфеджіо, хорознавством, вокалом, музичним інструментом, диригуванням тощо.

2

Принципи – це вихідні положення, на основі яких здійснюється музичне виховання, навчання і розвиток учнів. Частина з них запозичені з педагогіки, частина є специфічними для музичного виховання.

Основні принципи ММВ:

1. Поєднання художнього і технічного. Будь-яке художнє, виразне виконання музичних творів вимагає відповідних знань, умінь і навичок. Наприклад, при співі вчитель формує у дітей вокально-хорові навички, культуру співу; при слуханні музичних творів учитель виховує увагу, зосередженість, творчу уяву, вміння слухати, аналізувати музику. При цьому володіння певними навичками є засобом досягнення мети – художнього виконання музичних творів.

2. Доступність і послідовність навчального матеріалу.

3. Зв'язок теорії і практики.

4. Науковість і доступність музичного матеріалу.

5. Інтерес та активність дітей.

6. Єдність емоційного і свідомого. Даний принцип обумовлений специфікою музичного мистецтва і особливостями його сприйняття. Адже розвиток сприйняття музики потребує усвідомлення емоційних вражень, засобів музичної виразності. Усвідомлення впливу музики допомагає розкриттю її змісту, накопичення учнями певного досвіду музичної діяльності. Завдяки використанню цього принципу в учнів розвивається здатність оцінювати музичні твори, висловлювати свою думку про музику.

7. Поєднання розвитку ладового, ритмічного чуття і відчуття форми, який лежить в основі різних видів музичної діяльності, допомагає розвинути музикальність, творчість, креативність.

Методи музичного виховання тісно пов'язані з дидактичними методами, що розкривають специфіку окремих етапів навчання. До найбільш ефективних методів ММВ належать :

1. Метод порівняння (порівнюючи музичні твори, частини окремих творів, частини одного твору між собою, учні приходять до висновку, що музика будується на основі контрастів, повторів). В якості порівняння можуть виступати музичні явища різного рівня: висота звуків, різні лади, регістри, жанри, форми, темпи і т.д. Порівняння допомагає школярам краще почути і зрозуміти музичні особливості твору.

2. Словесні методи (бесіда, пояснення, розповідь, дискусія тощо);

3. Наочні методи (наочно-зоровий, або метод зорової наочності).

Наприклад, наочні дидактичні посібники, схеми, таблиці, репродукції. Необхідно використовувати таку наочність, яка зумовлена сутністю музики як

самостійного слухового інтонаційного мистецтва, змістовою інтонаційно-звуковою формою твору і музичною діяльністю учнів.

4. Метод роздумів про музику (Д. Кабалевський) спрямований на особистісне, творчо-індивідуальне засвоєння учнями духовних цінностей.

5. Метод запобігання вперед і повернення до вивченого (Д. Кабалевський) дозволяє встановити зв'язок між темами програми, формуючи в дітей цілісне уявлення про музику.

6. Метод створення композицій, спрямований на об'єднання різних форм спілкування учнів з музикою під час виконання одного твору.

7. Метод музичного узагальнення спрямований на засвоєння знань учнями про музику, втілених у темах програми, формування художнього мислення, а також на досягнення цілісності уроку.

8. Метод моделювання художньо-творчого процесу спрямований на підвищення активного засвоєння музичних творів, особливо при слухання класичних і фольклорних творів, коли учням пропонують різні творчі завдання і вони їх вирішують.

Таким чином, методи МВ являють собою різні способи спільної діяльності вчителя і учнів, де провідна роль належить педагогу. Розвиваючи уявлення, емоційну чутливість, музичне мислення, музичну культуру, вчитель прагне до того, щоб спілкування з музичним мистецтвом викликало в дітей радість, задоволення, а формування навичок і вмінь сприяло виявленню їх активності та самостійності.

3

1. Виховувати любов, інтерес до музики.
2. Збагачувати музичні враження учнів, ознайомлюючи їх з різними за жанрами, стилями, формами музичними творами.

3. Розвивати емоційну чутливість, музичний слух, відчуття ритму, темпу, тембру, звуковисотності, ладу.
4. Формувати співацьку культуру, навички слухання музики.
5. Виховувати музичний смак і музичну культуру.
6. Розвивати музично-творчі здібності учнів, їх музикальність, креативність.
7. Розвивати творчу активність дітей у всіх доступних видах музичної діяльності.
8. Формувати самостійність, ініціативність, прагнення застосовувати набуті знання, уміння, навички в повсякденному житті.
9. Навчати елементарних знань з музичної літератури, елементарної теорії музики, гри на дитячих музичних інструментах тощо.
10. Формувати співацький голос і виразність рухів під музику, потребу до сприйняття музичного мистецтва.

Завдання ММВ стосуються учнів 1-4 класів, на кожному віковому етапі вони видозмінюються й ускладнюються.

Щоб допомогти вчителю зорієнтуватися у потоці науково-методичної інформації, проаналізуємо провідні педагогічні ідеї, що стали визначною віхою розвитку музичної педагогіки ХХ ст. — цілісні системи масового музичного виховання дітей, створені Е. Жак-Далькросом, К. Орфом, З. Кодаєм, а в останні десятиріччя — Д. Кабалевським.

Система музично-ритмічного виховання, створена швейцарським педагогом і композитором Емілем Жак-Далькросом (1865-1950), стала протилежністю традиційній "співацькій" концепції музичного виховання. Вона була реакцією музиканта-педагога на однобокий інтелектуалізм шкільного навчання, коли тіло перебуває у бездіяльності; на обмеженість фізичних занять, коли інертні розум і почуття.

Методичні пошуки Жак-Далькроза увінчалися створенням музично-педагогічної системи, особливістю якої стала **евритміка** (зв'язок музики з рухом).

Ідеї Е. Жак-Далькроза щодо творчого розвитку особистості своєрідно розвинув видатний німецький композитор і педагог Карл Орф (1895-1982). Його педагогічна концепція і методична система стали наслідком тривалої практичної роботи з дітьми. У працях К. Орфа відчутний, передусім, вплив ідей Е. Жак-Далькроза, Й. Песталоцці з його прагненням розвинути творче начало і самостійність мислення дітей; Й. Гердера, що вбачав у взаємозв'язку музики, слова і жесту новий шлях до художньої творчості; Б. Бартока, що підкреслював значення фольклору, народних ладів і ритмів у дитячому музичному вихованні.

Результатом півстолітніх зусиль К. Орфа і його соратниці Г. Кеетман стала струнка концепція відродження і виховання природної музикальності людини, раціональні організаційні форми її реалізації, знайдені й удосконалені засоби втілення педагогічного задуму.

Ідеями гуманізму і всебічного розвитку людини пронизана також музично-виховна концепція видатного угорського композитора, фольклориста, педагога і просвітителя **Золтана Кодая** (1882-1967). Він вважав, що кожну людину слід підвести до сфери високих цінностей, до істинного, красивого і доброго. "Музика — могутнє джерело душевного збагачення.

Вихідною позицією педагогічної концепції З. Кодая стало переконання у тому, що основою музичної культури нації, а отже, музичного виховання, має стати народна музика.

Принципово новий напрям у музичній педагогіці ХХ ст. відкрила музично-виховна концепція видатного композитора і педагога сучасності Д. Кабалевського (1904-1987). Вона увібрала досягнення вітчизняної й світової педагогіки і спрямована на формування у дітей цілісного естетичного ставлення до явищ музичної культури. Головний його девіз: "Навчання музики — засіб,

виховання музикою — мета".

Мета музичного виховання, на думку Д. Кабалевського — формування музичної культури як невід'ємної частини духовної культури особистості. Але що розуміється під музичною культурою взагалі? Яке місце посідає у ній музична культура особистості? Розглянемо це питання докладніше.

Ідеї Д. Кабалевського відкрили реальний шлях до вирішення таких основоположних проблем музичної педагогіки, як виховання інтересу до музики, захоплення нею; визначення основи музичного виховання, його мети і завдань; досягнення цілісності уроку музики всупереч традиційному дробленню його на мало пов'язані між собою частини (спів, музична грамота, слухання музики тощо); подолання суперечностей між змістом і структурою навчання, розриву між декларацією високих ідей та конкретним змістом програми тощо. Вони покладені в основу методичної системи, здатної практично забезпечити розкриття загальнолюдських цінностей у музиці й на цій основі сформувати духовну сферу особистості. А це якісно новий етап розробки проблем музично-творчого розвитку дітей.

ЛЕКЦІЯ 2. Урок музики в початкових класах загальноосвітньої школи

План

1. Урок музики – основна форма організації музичного виховання учнів.
2. Розвиток музичних здібностей молодших школярів на уроках музики.
3. Типи уроків та їх стисла характеристика.

Література

1. Печерська Е. П. Уроки музики в початковій школі / Е. П. Печерська. - К.: Либідь, 2001. – 54-58.

2. Ростовський О. Я. Методика викладання музики в початковій школі / О. Я. Ростовський. – Тернопіль: Навчальна книга, 2001. – С.81-91.

Питання для самоаналізу

1. Яка основна форма організації музичного виховання учнів? Особливості проведення уроків музики.
2. Розкрийте поняття „музичні здібності”.
3. В чому полягає індивідуальний та диференційований підхід до учнів на уроках музики.
4. Дайте характеристику основних типів уроків.

Завдання для самостійного опрацювання

1. Види музичної діяльності на уроках музики, їх значення і взаємозв'язок.
2. Сучасні вимоги до уроку музики в початкових класах.
3. Міжпредметні зв'язки уроку музики з іншими уроками.

Особливості шкільного уроку музики визначаються специфікою музичного мистецтва, в якому емоційна сфера відіграє визначальну роль. Тому пізнання художнього світу музики, яке відбувається в процесі навчання, не може зводитися тільки до роботи думки, а має органічно поєднувати свідомість і почуття.

Для уроків музики характерна часта зміна видів діяльності, що допомагає підтримувати інтерес і увагу дітей. Вся діяльність має об'єднуватися спільною темою, якій би підпорядковувалися окремі елементи.

Єдина тема чверті дає змогу досягнути цілісності уроку, єдності всіх його складових частин, оскільки в основу його побудови покладені не *види діяльності* учнів, а *різні грані музики* як єдиного цілого. При цьому вчителю й учням легше виділяти головне від другорядного, загальне від часткового. Критерієм успішності навчання стає те, наскільки учні відчули і зрозуміли основну тему.

Уроки музики у початкових класах будуються за "мозаїчним"

принципами. Як правило, діти на уроці слухають два-три твори, співають поспівки і пісні, розучують нову пісню, виконують довільні й танцювальні рухи, обирають темброво-ритмічні супроводи, розмірковують про музику, проводять музичну гру тощо. Така різноманітність форм роботи може бути позитивною, якщо вона зумовлена багатством змісту уроку і використанням різних ігрових прийомів.

Учителю слід ретельно обдумувати план кожного уроку, дотримуючись генеральної лінії програми, не захоплюватися окремими видами роботи, не підмінювати прагнення до кінцевої мети (виховання музичної культури учнів) намаганням досягти успіху в одному з видів діяльності.

Урок музики має емоційно впливати на учнів, організувати їхню художньо-пізнавальну діяльність, спонукати до активної й плідної музичної творчості. По-друге, він має наблизити учнів до пізнання особливостей музичного мистецтва, його наукових основ. Відчуте й пізнане на уроці - це ще одна цеглинка, покладена в фундамент музичної культури школяра. Тому уроку без постановки й досягнення конкретного навчально-виховного завдання не повинно бути.

Урок музики – основна форма організації музичної освіти в школі. Крім уроку музики в школі організують музичні гуртки, факультативи, охоплюючи всіх учнів початкових класів.

Урок музики може включати усі види музичної діяльності: вокально-хоровий спів, слухання музики, інсценування, імпровізацію, гру на дитячих музичних інструментах, музичну грамоту. Для розучування пісні чи слухання музичних творів потрібно декілька уроків, тому на одному й тому ж уроці відбувається знайомство з новими музичними творами, продовження розучування частково засвоєних раніше, повторення пройдених.

Для уроків музики характерна особлива емоційна атмосфера, що є вкрай необхідним, адже музика – це мова почуттів. Вона хвилює, викликає в учнів

гарний настрій і позитивні переживання. Отримані враження посилюються під впливом учителя, котрий передає свої почуття не тільки у виразному виконанні твору, але і в словах, жестах, міміці. Концентруючи увагу учнів на звучанні музики та розвиваючи їх уяву, творчість, він допомагає їм увійти в світ музичних образів, яскраво відчувати їх виразність.

2

Розвиток музикальності є неодмінною умовою формування музичної культури дітей. Під музикальністю розуміється сукупність здібностей, необхідних для успішної музичної діяльності. Основна ознака музикальності – переживання музики як вираження певного змісту. Музичне переживання за своєю суттю є емоційним переживанням, оскільки поза емоційним шляхом зміст музики досягнути не можна. Музикальність особливо виявляється в активній самостійній діяльності.

Існує три основні музичні здібності, які складають структуру музикальності.

По-перше, це ладове почуття.

По-друге, це здатність до слухового уявлення.

Відтак, структуру музикальності складають два провідних компоненти – емоційний та слуховий. Тому й усі музичні здібності характеризуються синтезом цих компонентів.

Сенсорною основою музичних здібностей є наочно-дійова орієнтація звуковисотних, ритмічних, тембрових і динамічних співвідношень.

На базі єдності емоційного й слухового компонентів складаються й основні музичні здібності.

Виявлення музичних здібностей залежить не тільки від вроджених задатків, а й від культурного середовища, музичного оточення. У багатьох дітей музичні здібності вперше починають розвиватися тільки в школі.

Залежно від конкретної музичної діяльності, якою займаються школярі (сприймання, виконання чи творчість), їм необхідні й інші музичні здібності.

Наприклад, здатність до цілісного й диференційованого сприймання. Виконавська діяльність теж вимагає відповідних здібностей: чистоти співацьких інтонацій, якості звукоутворення у співі, пластичності моторного апарату, витонченості ритмічних рухів, узгодженість рухів рук під час гри на музичних інструментах.

Музично-творча діяльність молодших школярів виявляється в імпровізації пісенних мелодій, придумуванні нескладних мотивів, інсценуванні сюжетів пісень, пластичному інтонуванні музики, складенні елементарних танців, створенні ігор-драматизацій, темброво-ритмічних супроводів тощо. Музикальність дітей значною мірою визначається розвитком музичного слуху, під яким розуміється здатність до такого сприймання звучань, яке відповідає специфічним особливостям музики як особливого виду людської діяльності. Під музичним слухом вузькому аспекті (по Б.М.Теплову) розуміється здатність чути і відтворювати звуковисотний рух, який є основним носієм смислу в музиці. Музичний слух у широкому аспекті є не окремою, а синтетичною здатністю відчувати виразність музичної мови в єдності її компонентів, сприймати музику як змістове мистецтво, що несе в собі почуття і думки, життєві образи й асоціації.

3

Урок музики в школі як основна форма музичного виховання й навчання утруднює можливість індивідуального підходу до кожного учня, проте досвід дає підстави для виділення таких параметрів диференціації навчання.

Обсяг і складність навчального матеріалу диференціюють насамперед у процесі вивчення музичної грамоти.

Цікавим і корисним видом діяльності на уроках є вокально-інструментальне музикування.

У процесі хорового співу доцільно диференціювати допомогу кожному учневі під час розучування пісень (співвідношення педагогічного показу і словесних пояснень).

Слухання музики на уроках можна доповнювати диференційованими домашніми завданнями: читанням додаткової літератури про композиторів, слуханням музики в позаурочний час, добором на слух на інструменті основних тем знайомих музичних творів.

Типи уроків визначаються конкретною метою і розглядаються у тісному зв'язку із структурою уроку. Існують традиційні і нетрадиційні типи уроку музики:

1. Комбінований урок.
2. Урок введення в тему.
3. Урок поглиблення теми.
4. Урок узагальнення теми.
5. Синтетичний урок (бінарний, інтегрований).
6. Урок-екскурсія.
7. Урок-вистава.
8. Урок-гра.
9. Урок-концерт,
10. Урок-дискусія.
11. Урок-диспут.
12. Урок-вікторина.
13. Підсумкові уроки-чверті.

Головною ознакою уроку введення в тему є наявність у його змісті початкової інформації щодо теми; пошукової ситуації, в якій учні, розглядаючи музичний матеріал під новим кутом зору, заданим темою чверті, і, опираючись на набутий життєвий і музичний досвід, роблять перші узагальнення.

Особливістю уроку поглиблення теми є наявність у його змісті ново знання, що виступає однією з граней теми чверті. На основі сприймане музики і роздумів про неї, активного музикування учні мають виділити і усвідомити нову для них якість теми.

Головною ознакою уроку узагальнення теми є наявність у його змісті цілісної узагальненої характеристики знань, які розкривають суть теми чверті.

Завданням заключного уроку-концерту є показ рівня музичної культури учнів, досягнутий ними протягом навчального року. Він проводиться в урочистій обстановці, краще в актовому залі школи, із запрошенням батьків і вчителів.

Кожний урок має свою дидактичну структуру, тобто етапи побудови уроку, їх послідовність. Найпоширенішою є така структура:

- повідомлення теми, мети, завдань уроку. Мета має бути навчальна, розвиваюча і виховна;
- перевірка, оцінка й корекція засвоєних раніше знань, навичок, умінь;
- відтворення і корекція опорних знань учнів;
- сприймання та осмислення, узагальнення та систематизація учнями нових знань;
- підсумки уроку, повідомлення домашнього завдання.

Лекція 4. Музична грамота в структурі уроку музики

План

1. Музична грамота як вид діяльності
2. Форми і методи навчання музичної грамоти.
3. Набуття учнями відомостей з музичної грамоти в процесі музичної діяльності.

Література

3. Печерська Е. П. Уроки музики в початковій школі / Е. П. Печерська. – К.: Либідь, 2001. – С.65-89.
4. Ростовський О. Я. Методика викладання музики в початковій школі /О. Я. Ростовський. – Тернопіль: Навчальна книга, 2001. – С.77-81.

Питання для самоаналізу

1. Розкрийте основну суть поняття „музична грамота”.
2. Основні методи навчання музичної грамоти.
3. Розкрити поняття музично-творчий пошук учнів.
4. Дати характеристику систем і методів викладання сольфеджіо і музичної грамоти.

Завдання для самостійного опрацювання

4. Активізація музичного слуху учнів.
5. Вивчення понять, пов'язаних з ладовими музично-слуховими уявленнями.

Для формування музичної грамотності молодших школярів дуже важливо вводити вивчені поняття в навчальний процес. Основна мета навчання музичної грамоти – розвинути в учнів музично-слухові уявлення, на основі яких формуються знання про музичні явища, необхідні для свідомого сприйняття та виконання музичних творів. Навчання дітей музичної грамоти має на меті розвинути музичний слух, музичну пам'ять, чуття метро ритму, ладу, звуковисотності, а також навчити дітей співати по нотах, правильно їх записувати. Дати уявлення про різні засоби музичної виразності. Навчити учнів розуміти зміст музичних творів. визначати їх форму, ознайомлювати зі способом виконання музики.

Слід пам'ятати, що вивчення музичної грамоти не зводиться до вивчення нотної грамоти, хоча певні поняття з нотної грамоти учні початкових класів повинні засвоїти. Так в 1-му класі діти мають ознайомитися з нотним станом, нотами, малюнком і значення скрипичного ключа, з назвами нот, записом від до- до, а також з позначенням довгих і коротких звуків. Практично школярі у 1-му класі повинні навчитися співати по нотах нескладні наспіви, які складаються з 5-ти ступенів у висхідному і низхідному порядку.

У 2-му класі діти знайомляться з нотами цілої октави, тривалістю восьма, паузами (половинна, четвертна, восьма), сильними і слабкими долями, з дводольним і тридольним розміром, з гаммою до мажор, з штрихами (ліга).

У 3-му класі діти знайомляться з цифровими позначками гами. Співають но нотах на два голоси, знайомляться з половинною з крапкою, прийомами тактування, затактом, знаками альтерації, ладом (мажор, мінор), розміром 4/4, з простими інтервалами.

У 4-му класі учні вивчають складні інтервали, мажорні і мінорні гами, басовий ключ тощо.

Використовувати музичну термінологію повинен не тільки вчитель, учні також мають звертатися до неї, адже критерієм оволодіння тим чи іншим поняттям є вміння ним оперувати. На практиці не завжди враховують роль оперування дітьми музичними термінами, що знижує інтелектуальний потенціал уроків музики, стримує закріплення сформованих понять. Нерідко молодші школярі нечітко розуміють музичні явища, що характеризують використані композитором засоби музичної виразності. Іноді вони плутають такі поняття, як «ритм» і «метр», «темпо» і «характер», «темпо» і «динамічні відтінки».

Щоб учні чіткіше розуміли музичні явища, доцільно посилити аналітичну роботу, котра ґрунтується на їхньому музично-слуховому розвитку. Як було зазначено, найдоступнішою для молодших школярів розумовою операцією є порівняння. Учитель має пояснити дітям, що порівняти два музичні твори (або їхні фрагменти) — означає знайти в них схоже й відмінне (за мелодією, ритмічним малюнком, темпом, характером тощо). Порівняння ґрунтується на вмінні виділити той чи інший засіб музичної виразності, що сприяє диференційованому сприйманню музики.

Музична грамота в школі може допомогти глибше розуміти, вправно й осмислено виконувати музику. Іншими словами, музична грамота — це засіб реалізації дидактичного принципу свідомості в музичному навчанні.

Оскільки головне завдання музичної грамоти — допомогти дітям почути й усвідомити музичні явища, основний принцип її навчання в тому, що музичні знання мають подаватися не умоглядно, а на основі музично-слухових уявлень. Музичну термінологію треба застосовувати так, щоб термін узагальнював те, що

вже відомо на основі попередніх спостережень. Термін не повинен випереджати явища, котрі він визначає, але які ще невідомі. Знання про музику мають бути наслідком свідомого цілеспрямованого сприймання музики і висновків, зафіксованих у вигляді повідомлень, зроблених учнями з допомогою вчителя.

Учителю слід дотримуватися правила, усталеного в методиці музичного виховання: завдання музичної грамоти є не тільки в тому, щоб пояснити дітям матеріал і вивчити якийсь музичний приклад. Музична грамота повинна допомогти їм краще зрозуміти зміст музичних творів і засоби музичної виразності. Відомості з музичної грамоти неодмінно мають бути пов'язані як з хоровим репертуаром, так і з творами для слухання музики. Набування відомостей з музичної грамоти, з одного боку, має ґрунтуватися на музичних враженнях, начебто музичних «спостереженнях», з іншого — одержані знання мають знаходити застосування на практиці.

Враховуючи велику роль зорової і рухової наочності в молодшому шкільному віці, учитель застосовує різні наочно-дидактичні засоби, котрі на початковому етапі навчання можуть певною мірою замінити нотний запис. Тривалість доцільного періоду — один-два роки, залежно від рівня музичного розвитку дітей. Цей етап вбирає й підготовку до засвоєння нотного запису.

2

Для кращого засвоєння музичної грамоти на уроках музики в початкових класах слід використовувати такі методи:

1. Метод порівняння. Молодші школярі краще сприймають контрастність ніж схожість, тому спочатку треба порівнювати музичні явища, що різняться між собою. Наприклад, звуки високі —ь низькі, довгі — короткі, тихі — голосні тощо. Поступово контраст зменшувати.
2. Метод варіювання, який заснований на порівнянні зміненого варіанта з оригіналом. Так можна пропонувати дітям прослухати мелодію або фрагмент музичного твору і під час повторного прослуховування визначити, що змінилося (звуковисотний чи ритмічний малюнок чи

- ритмічний малюнок, темп, динаміка тощо).
3. Метод моделювання, тобто створення своєрідно
  4. її моделі того чи іншого музичного явища: звуковисотності – показ долонею напрямку руху мелодії; ритму – проплескування ритмічного малюнка; динаміки – розведення і наближення долонь; звуковисотності й ладу – знаки рукою за релятивною системою. Крім просторово-рухового, нба уроках музики використовують і графічне моделювання: звуковисотності – зображення малюнка мелодії рисочками, листочками тощо, малюнок –сходинки, якими мандрує нота; ритму – 11 – восьмі, 1 – четверті, половинні; ладу - намалювати сонечко (мажор), намалювати дощик – (мінор); форми – АВА або О трикутник О.
  5. Метод порівняння музики й мовлення, що ґрунтується на схожих ознаках, таких як темп, динаміка, тембр, інтонаційність, розміреність (метро ритм, наголоси в словах), розчленованість (розділові знаки. цезури).
  6. Ігровий метод, який може доповнювати інші методи, оскільки елемент гри можна застосовувати на будь-якому етапі уроку.

3

У поясненні понять музичної грамоти повинна бути певна послідовність, коли вчитель спирається на знання, вже засвоєні раніше. Діти повинні засвоїти такі нові поняття і опорні знання у процесі вивчення нотної грамоти:

Нотні знання: рух мелодії висхідний. Низхідний, поступеневий, стрибкоподібний; ритмічний малюнок, сильні і слабкі долі, дводольний такт, тридольний такт, затакт.

Опорні знання: звуки високі й низькі, Пульс у музиці, сильні і слабкі долі, сильні і слабкі долі у дводольному такті, сильні і слабкі долі у тридольному такті.

Також, згідно програми, школярі повинні засвоїти поняття, пов'язані зі

звуківисотністю в музиці, які формуються на основі контрастного за висотою звучання музики. У бесіді про звуківисотність слід поєднувати знання з характером музики. Для закріплення знань про високі і низькі звуки можна запропонувати учням визначити на слух напрям мелодії, але робити це слід у цікавій формі (гри, казки). Зі звуківисотністю треба ознайомлювати дітей при слуханні музики, при співі, грі на дитячих музичних інструментах.

Освоєння метро ритмічних особливостей музики слід починати зі збільшення коротких звуків до довгих. Ознайомлення з тривалостями нот бажано розпочинати з восьмих і четвертих. Що відповідає руховій активності дітей. Зіставлення четвертих і половинних тривалостей на початковому етапі навчання менш вдале. З довгими і короткими звуками учнів можна ознайомлювати за допомогою нескладних по співок, наприклад:

«Десь тут була Подоляночка», «Вийди, вийди сонечко».

Далі діти розучують ноти, їх роз положення на нотному стані, скрипічний ключ, знаки альтерації. Бажано, щоб різні вправи діти співали по нотах.

При вивченні поняття ритм, пульс в музиці, можна скористатися різними невеликими вправами: простукати (проплескати) ритмічний малюнок, спочатку вчитель, потім учні.

Поняття сильної і слабкої долі бажано пояснити на прикладі знайомої дітям пісеньки («Вийди, вийди сонечко»).

Ознайомлення з поняттям форма музичного твору повинно відбуватися з допомогою музично-ритмічних рухів, і методу графічного моделювання. Зобразити причасну форму можна за допомогою геометричних фігур. Бажано. Щоб до ознайомлення з поняттям три частинної форми школярі мали поняття про мажор і мінор, оскільки ладовий контраст між частинами типовий для творів, написаних у три частинній формі.

ЛЕКЦІЯ 6. Музично-ритмічні рухи та гра на дитячих музичних інструментах у структурі уроку музики

План

1. Музично-ритмічна діяльність у структурі уроку музики.
2. Гра на дитячих музичних інструментах.
3. Класифікація дитячих музичних інструментів.
4. Правила зберігання і користування інструментами.

Література

5. Печерська Е .П. Уроки музики в початковій школі / Е. П. Печерська. – К.: Либідь, 2001. – С.65-84.
6. Ростовський О.Я. Методика викладання музики в початковій школі / О. Я. Ростовський. – Тернопіль: Навчальна книга, 2001.

Використання елементів ритму і танцю на уроках музики носить фрагментальний характер, а інколи і зовсім відсутнє, оскільки більшість учителів музики не ознайомлені з цим видом музичної діяльності. Однак елементи ритміки і хореографії бажано використовувати на уроках музики, тому що учні молодших класів мають добру координацію рухів.

Цей вид музичної діяльності розвиває у школярів почуття ритму, навчає дітей узгоджувати рухи з характером музики, ритмічно і виразно рухатися, грати в музичні ігри, водити хороводи, формує найпростіші навички хореографії, розвиває музично-ритмічні і творчі здібності.

На уроках музики доцільно використовувати різноманітні музично-ритмічні вправи, ігри, рухи. що пов'язані з навчальним матеріалом з музики, а також можуть виконувати роль навчального методу. З допомогою якого учні усвідомлюють окремі поняття музичної грамоти.

В умовах шкільного уроку музики можна організувати лише невеликі вправи, ігри, танок у тій частині класу, де немає парт. Учні, які в даний момент не беруть участь у ритмічній діяльності можуть співати, акомпанувати на

музичних інструментах, імітувати гру на різних дитячих музичних інструментах.

Систему ритмічного виховання розробив на початку 20ст. швейцарський педагог, музикант Е. Ж .Далькроз, яка набула великого поширення в багатьох країнах світу. Використовуючи спеціально підібрані ритмічні фізкультурні вправи під ритмічну і просту музику Далькроз добився хороших результатів у розвитку музично-творчих здібностей дітей дошкільного і молодшого шкільного віку, а саме покращилася музична пам'ять, музичний слух, відчуття ритму, розвинулася уява, пластичність рухів.

Основне завдання музично-ритмічної діяльності – це виховання у школярів активного, свідомого сприймання музичних творів, засвоєння ними вмінь передавати в рухах зміст та характер музики. Саме цими навичками діти оволодівають у процесі музично-ритмічної діяльності.

У процесі занять музично-ритмічними рухами зміцнюється організм дітей, розвиваються різні музичні здібності: відчуття ритму, музичний слух, музична пам'ять, виховуються морально-вольові якості - спритність, точність, цілеспрямованість, виробляються такі якості рухів як м'якість, плавність, гнучкість, пружність, енергійність, пластичність, а також покращується осанка дітей.

«Рухливі ігри під акомпанемент музики так само, як і ритміка, розвивають слух, легкість і спритність рухів, здатність швидко і правильно реагувати на враження від музики» – писала відома російська вчена Є. Водовозова. Цю думку розвивають і інші вчені.

Треба сказати, що різні за характером музичні твори викликають у дітей емоційні переживання, породжують певні настрої, під впливом яких і рухи набувають відповідного характеру. Наприклад, урочисте звучання святкового маршу радує, бадьорить дітей. Це проявляється в підтягнутій поставі, точних, чітких, підкреслених рухах ніг і рук. Навпаки, спокійний плавний характер танцю дає змогу зробити поставу вільнішою, рухи неквапливими, м'якими.

Зв'язок між рухами і музикою не обмежується лише узгодженістю їхнього спільного характеру. Розвиток музичного образу, порівняння контрастних і схожих побудов, ладова забарвленість, особливості ритмічного малюнка, динамічних відтінків, темпу – все це може відбиватися в рухах, вправах, танцях, хороводах та іграх.

Рухи допомагають повніше сприймати музичний твір, який в свою чергу, надає рухові особливої виразності. В цій взаємодії музика відіграє провідну роль, а рухи стають своєрідним засобом вираження художніх образів.

Навчаючи дітей музично-ритмічним рухам і вправам, необхідно виховувати в них свідоме ставлення до музики шляхом розкриття змісту та характеру музичних творів у цілому, а також засвоєння окремих елементів музичної виразності.

Музично-ритмічна діяльність сприяє поглибленню в школярів музичних знань, розширенню кругозору, розвивають творчу уяву, фантазію, мислення. Вони допомагають краще зрозуміти музику, полюбити її та емоційно відгукуватися на неї. Необхідність своєчасно реагувати під час гри, танцю, вправи на всі музичні завдання відповідними рухами, погоджувати їх із звучанням, загострює сприймання дітей, розвиває музичний слух, відчуття ритму та інші музичні здібності, а в цілому музикальність.

У сучасних програмах з цього виду музичної діяльності значна увага приділяється розвитку природної виразності рухів дітей. Як відомо, в музично-руховій діяльності дітей рухи є засобом вираження думки, почуттів, образів. Тому чим активніше школярі сприймають музику, тим виразніше і краще вони будуть танцювати і рухатися.

У процесі даного виду музичної діяльності розвиваються пізнавальні здібності, внаслідок того, що діти багато чого довідуються завдяки різноманітній тематиці музичних ігор, хороводів, танців і вправ. Пізнавальні процеси під час занять ритмікою активізуються в тому разі, якщо дитина здатна зосередитися на особливостях музичних засобів виразності. Йдеться

насамперед про слухову увагу та її стійкість. Дитина, стежачи за музичним супроводом, уважно його слухає. Чим складніший музичний супровід, тим інтенсивніше розвивається слухова увага, яка сприяє розвитку музичної пам'яті.

Музично-ритмічні рухи і вправи, таночки, хороводи привчають учнів до колективних дій, сприяють їх об'єднанню, виховують почуття згуртованості, дружби, взаємної поваги, а також почуття справедливості. В учнів формується характер, воля, наполегливість, уміння мобілізувати свої сили, зосередити увагу, проявити спритність, кмітливість, підвищується розумова і творча активність.

Рухи під музику зміцнюють організм учнів, задоволення, яке отримують діти в процесі гри, танцю завжди супроводжується значними фізіологічними змінами в організмі: покращується постава, дихання, кровообіг, формується моторика, у дітей з'являються такі якості рухів як легкість, помітність, пружність, спритність, точність, швидкість, енергійність. Завдяки музиці рухи дітей набувають емоційного забарвлення, стають більш чіткими, виразними і красивими.

Отже, музично-ритмічні рухи і вправи сприяють всебічному і гармонійному розвитку учнів. Таким чином, заняття ритмікою є виховним процесом і допомагає у всебічному розвитку особистості дитини: музично-естетичному, емоційному, вольовому і пізнавальному.

2

Навчання дітей грі на музичних інструментах відкриває перед ними новий світ звукових красок, допомагає розвивати музичні здібності, розширює кругозір і стимулює інтерес до інструментальної музики.

У процесі гри на дитячих музичних інструментах вдосконалюються естетичне сприйняття і естетичні почуття школярів, а також розвиваються такі якості як витримка, цілеспрямованість, наполегливість. Гра на дитячих інструментах розвиває зосередженість і пам'ять. Знайомство з назвами

інструментів, їх тембрами, спеціальними музичними термінами (струни, клавіші, медіатр, оркестр, ансамбль тощо) збагачує активний словник дошкільників, розвиває їхню мову. Цей вид музичної діяльності збагачує музичними враженнями дітей, розвиває їх музикальність, музично-сенсорні здібності, музичну пам'ять, відчуття ритму, тембру, ладу, звуковисотності, організовує дітей, покращує їх увагу, сприяє розвитку творчих здібностей.

Музичні дитячі інструменти викликають у дітей молодшого шкільного віку великий інтерес, а також сприяють розвитку творчості. Крім того, деякі іграшки-інструменти використовуються як наочне приладдя. Вони допомагають педагогам розвивати музично-сенсорні здібності, знайомлять їх з окремими елементами музичної грамоти.

Гра на музичних інструментах допомагає дітям розрізняти звуки у їх висотних та ритмічних співвідношеннях і в тембровому забарвленні. Учні засвоюють різний напрямок мелодії (вгору-вниз), користуючись підібраними за висотою дзвіночками, відтворюють різноманітні ритми, прислухаючись до різних ритмічних сполучень, розрізняють дзвінкий тембр трикутників і мелодійні звуки дзвіночків, металофонів, цитр та інших музичних інструментів.

У сучасних програмах визначено навчально-виховні завдання, які здійснюються на уроках музики.

Завдання, які ставляться перед учителем музики у процесі гри на дитячих музичних інструментах такі:

1. Навчити розрізняти характер звучання музичних інструментів.
2. Ознайомити дітей з основними правилами користування та зберігання музичних інструментів.
3. Навчити елементарних прийомів гри на дитячих музичних інструментах.
4. Ознайомити дошкільників з елементарними знаннями з нотної грамоти
5. Правильно брати і витратити дихання при грі на духових інструментах, граючи на тріолах, дудочках, сопілках.

6. Знаходити зручну аплікатуру, граючи на акордеонах, гармошках, баянчиках, піаніно.
7. Приглушувати звучання тарілок, трикутників, правильно тримати руки, граючи на бубні, барабані, струшуючи кастаньєтами, мара касами.
8. Користуватися елементарними динамічними відтінками.
9. Грати найпростіші пісеньки, поспівки, танцювальні мелодії.
10. Грати в ансамблі, своєчасно вступати в гру і закінчувати її.

Основне завдання учителя музики – навчити дітей грати на музичних інструментах і тим самим викликати інтерес до музики, бажання самостійно виконувати музичні твори.

Музичний репертуар для дитячих музичних інструментів має бути високохудожній і доступний. Згідно існуючих програм він складається з творів чи уривків класичної музики, сучасних композиторів і народної музики, найрізноманітніший за тематикою, жанрами.

3

Існує певна класифікація дитячих музичних інструментів. Їх можна поділити на:

Струнні – цитри, домри, балалайки, гітари, гуслі, бандури. Звуки на них виникають, коли дитина торкається струн пальцями чи медіатром (тонка пластинка з пластмаси).

Духові – флейти, саксофони, кларнети, дудочки, сопілки, тріоли, губна гармоніка, „мелодії». Звуки виникають при вдунанні повітря у трубку інструмента, а іноді при видиханні його із трубки.

Клавішно-язичкові – баяни, акордеони, гармонії, гармошки. Звук виникає коли натискають на клавішу.

Ударно клавішні – іграшкові роялі, піаніно. Звук викликає удар молоточка по металевих пластинках, який виникає, коли натискають на клавішу.

Ударні – бубни, барабани, кастаньєти, трикутники, мара каси, тарілки,

дзвіночки, металофони, ксилофони, тарахкальця. Звук виникає при ударі рукою чи паличкою по тілу інструмента, що має властивість звучати.

Залежно від способу звукодобування і характеру звучання дитячі музичні інструменти можна згрупувати в певні групи:

1. Іграшки інструменти із звуком невизначеної висоти: калатальця, бубни, барабани, трикутник, кастаньети, маракаси.
2. Іграшки-інструменти , що дають звук лише однієї висоти, з допомогою якого можна відтворювати різні ритми: дудочки, ріжки.
4. Іграшки-інструменти з звукорядом: металофони, піаніно, кларнети, труби, флейти, саксофони, баяни, гармошки, домри, балалайки, цитри, цимбали, гуслі тощо. Граючи на них, можна відтворювати різні мелодії.

4

Музичні інструменти повинні зберігатися в добре провітреному приміщенні, не дуже вологому і не дуже сухому. Вони повинні по вазі і розмірам бути доступними для дітей молодшого шкільного віку. Дитячі музичні інструменти мають бути добре настроєні, чисто і красиво звучати, мати визначений чистий тембр звучання, бути зручними з точки зору розміру і ваги. Крім цього вони мають мати просту конструкцію, бути міцними, тому що ними багато дітей будуть користуватися. Струнні інструменти повинні бути добре закрученими, з такими струнами, щоб діти не могли ними поранитися. Учитель музики повинен дотримуватися основних правил користування і зберігання музичних інструментів для довготривалого їх користування.